

درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا (۷) چالش‌ها و راهکارهای حمایت از اقشار ضعیف و محروم جامعه

مقدمه

چنانچه فراگیری، همه‌گیری و دغدغه عمومی را سه مؤلفه اساسی برای تشخیص یک مسئله اجتماعی بدانیم، شیوع ویروس کرونا در کشور حائز هر سه مؤلفه است و یک مسئله اجتماعی حاد و مخاطره‌آمیز است. در حال حاضر، تمام مناطق شهری و روستایی کشور در معرض ابتلا به این ویروس قرار دارند و هیچ نقطه‌ای از کشور مصون از این مخاطره بیولوژیکی نیست. همه افراد اعم از زن و مرد، جوان و سالمند، مسئول و غیرمسئول، همه مستعد و در معرض ابتلای به این ویروس قرار دارند. همین مسئله موجب شده که برخی از تعبیر «ویروس دمکراتیک» برای توصیف مشی برابری خواهانه و خاصیت همه‌گیری آن استفاده نمایند. لکن، واقعیت آن است که طبقات پایین جامعه به‌ویژه اقشار فقیر و آسیب‌پذیر بیشتر از سایرین در معرض ابتلا و آسیب‌پذیری نسبت به این ویروس قرار دارند. رجوع به تجارب تاریخی گویای آن است که گروه‌های حاشیه‌ای و محروم جامعه و آنان که از توان و قدرت اقتصادی و اجتماعی کمتری برخوردار بوده‌اند، بیشترین آسیب را از بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله و بیماری‌های همه‌گیر متحمل شده‌اند. افزون بر این، تحقیقات پزشکی و اجتماعی در کشورهای مختلف نشان داده است که به‌واسطه سبک زندگی طبقات اجتماعی پایین و حاشیه‌ای، قدرت انتشار و اثرگذاری بیماری‌ها در میان این طبقات بسیار بیشتر است. از این‌رو، در مواقع شیوع بیماری‌های همه‌گیر همانند وضعیت کنونی اخذ تدابیر حمایتی و مراقبتی توسط دولت‌ها جهت حمایت و مراقبت ویژه از گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر جامعه در مقابل اپیدمی لازم و ضروری است. در همین رابطه، در این گزارش تلاش شده با بررسی ابعاد زیست‌اجتماعی گروه‌های فوق و شناسایی وجوه آسیب‌پذیر آنان، راهکارها و اقدامات مناسب جهت حفظ و ارتقای سلامتی ایشان و به تبع آن جامعه ارائه شود.

معاونت پژوهش‌های
اجتماعی - فرهنگی
دفتر: مطالعات اجتماعی

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:
۲۱۰۱۶۹۵۳

تاریخ انتشار:
۱۳۹۸/۱۲/۲۷

۱. چالش‌های اقشار ضعیف و محرومان جامعه در مقابل ویروس کرونا

الف) بخش قابل توجهی از سیاست‌ها، توصیه‌ها و اقدامات تدوین شده جهت پیشگیری و مقابله با ویروس کرونا در کشور متناسب با ظرفیت و امکانات طبقات متوسط و بالای جامعه است. این در حالی است که طبقات پایین و محروم جامعه به‌دلیل محدودیت دسترسی به امکانات بهداشتی، تغذیه نامناسب، اشتغال غیررسمی و حضور در محیط‌های شلوغ و پرخطر و... در معرض ابتلا و انتقال بیشتری قرار دارند.

ب) مناطق حاشیه و محلات فقیرنشین شهری بعضاً به دلیل قرار گرفتن در خارج از محدوده خدمات شهری یا ضعف زیرساخت‌های شهری در این مناطق و محلات در زمینه بهداشت محیط با چالش و کاستی‌های زیادی مواجه هستند. نابسامانی و آلودگی‌های ناشی از زباله‌های خانگی، فاضلاب و نخاله‌های ساختمانی در این مناطق، محیط مساعدی را برای انتشار ویروس کرونا فراهم می‌آورد.

ج) اقشار محروم و گروه‌های کم‌درآمد جامعه به دلیل عدم دسترسی به رژیم غذایی مناسب و مقوی، غالباً از سیستم ایمنی قدرتمندی برخوردار نیستند. همین مسئله موجب می‌شود که آنها در برابر بیماری‌های مرتبط با نقص سیستم ایمنی بدن، افراد به شدت آسیب‌پذیری باشند.

د) کمبود اقلام بهداشتی از جمله ماسک، دستکش و مواد ضدعفونی‌کننده و به تبع آن افزایش قیمت این اقلام در سطح جامعه موجب شده است؛ طبقات کم‌برخوردار، فقرا، نیازمندان و گروه‌های اجتماعی آسیب‌دیده توان و قدرت خرید اقلام بهداشتی فوق را نداشته باشند.

ه) گروه‌های آسیب‌پذیر اجتماعی مانند: کودکان کار و خیابان، متکدیان، زباله‌گردها، معتادین متجاهر و... به دلیل شرایط بی‌خانمانی و حضور مستمر در اماکن و فضاهای عمومی در صورت ابتلا، استعداد فراوانی جهت انتشار ویروس در میان خود و سطح جامعه دارند.

و) اقشار محروم و نیازمند جامعه به دلیل هزینه‌های بالای خدمات درمانی و همچنین مشکلات پوشش بیمه‌ای، نسبت به طبقات بالاتر معمولاً به پزشک مراجعه کمتری دارند و مراجعه کمتر به پزشک و مراکز درمانی یا مراجعه دیرتر و به تعویق انداختن درمان تا زمانی که معمولاً بیماری به مرحله حاد می‌رسد، آنها را آسیب‌پذیرتر می‌کند که در مورد این بیماری هم می‌تواند صادق باشد.

ز) مناطق فقیرنشین و حاشیه شهرها به دلیل قیمت پایین‌تر زمین و مسکن و بالا بودن نرخ مولید در میان خانواده‌های ساکن در آن، غالباً مناطقی پُرجمعیت و پُرفرت‌وآمد هستند. بنابر نظر کارشناسان بهداشت کشور، ارتباطات بی‌واسطه افراد و تجمعات انسانی مهم‌ترین عامل انتقال و انتشار ویروس کرونا در سطح جامعه است. از این رو، مناطق فقیرنشین و حاشیه شهرها به دلیل تراکم جمعیتی بالا نسبت به سایر مناطق استعداد بیشتری جهت انتشار ویروس کرونا دارند.

ح) به واسطه افزایش استفاده مردم عادی از ماسک و دستکش در روزهای آتی و انتقال سریع آنها توسط خانواده‌ها به سطوحی زباله داخل خیابان، سطوحی زباله احتمالاً در حال حاضر مهم‌ترین منابع آلوده به ویروس کرونا در سطح شهرها هستند. لذا، زباله‌گردها همچون افراد کارتن‌خواب، معتادین متجاهر، کودکان کار و خیابان در معرض ابتلای بسیار جدی قرار دارند. نکته اینکه محل سکونت بسیاری از این افراد نیز محلات فقیر و حاشیه شهرهاست.

ط) افراد طبقات پایین و محروم جامعه معمولاً در مشاغل غیررسمی و روزمزد مشغول به فعالیت هستند و از امکانات و تسهیلات در نظر گرفته شده برای کارکنان مشاغل رسمی نظیر دورکاری، شیفتی نمودن کار و مرخصی، محروم هستند. افزون بر این، این اقشار به دلیل تنگناهای مالی و معیشتی مجبور به حضور و عدم ترک محیط کار خود هستند.

ی) برحسب مطالعات صورت گرفته افراد طبقات پایین و فقیر جامعه به دلیل نداشتن مهارت‌های شغلی غالباً در مشاغلی چون کارگری در کارگاه‌های ساختمانی و صنعتی، انبارها، دست‌فروشی، دوره‌گردی، جمع‌آوری ضایعات و... مشغول به فعالیت هستند.

محیط‌های کاری فوق‌العاده شلوغ و پُرازدحام و از امکانات بهداشتی ضعیفی برخوردارند.

ک) در اسفندماه اغلب کارکنان غیررسمی در ایران نه‌تنها عیدی نمی‌گیرند؛ بلکه به گرفتن مرخصی بدون حقوق مجبور می‌شوند. بسیاری از افراد در اثر این فشار، داوطلبانه در معرض خطر بودن را می‌پذیرند و به کار خود ادامه می‌دهند. همچنین، شرکت‌های عمومی اعم از دولتی و شبه‌دولتی برای پیشبرد طرح‌های خود، تقویم زمانی پروژه‌ها را دنبال می‌کنند. بدیهی است که شرکت‌های خصوصی نیز از آنان پیروی می‌کنند. باید توجه داشت که با سیاست یک بام و دو هوا نمی‌توان اقدامات ایمنی و بهداشتی را برقرار نمود. فشار مالی به کم‌درآمدها، سبب می‌شود آنان از جان خود و ناخواسته از جان دیگران مایه بگذارند. مشکل اساسی این است که باید برای چنین شرایطی، قوانین مناسب وجود داشته باشد تا بر مبنای آنها، از این اقشار به‌ویژه در مواقع بحران حمایت مناسب نمود.

۲. راهکارها و اقدامات

راهکارها و اقدامات لازم جهت حمایت از اقشار ضعیف و محرومان جامعه در مقابل ویروس کرونا در کشور در سطح اقدامات بهداشتی و پیشگیرانه و اقدامات حمایتی ارائه شده است:

الف) اقدامات بهداشتی و پیشگیرانه

۱. تسریع در فرایند تصمیم‌گیری در خصوص شناسایی و اولویت‌بندی شهرها، محلات فقیرنشین و مناطق حاشیه شهرها و کلان‌شهرهای کشور از حیث میزان آلودگی به ویروس کرونا و اتخاذ تصمیمات متناسب با هر منطقه در زمینه ارائه خدمات حمایتی و بهداشتی (تأمین و توزیع تجهیزات ضدعفونی، پیشگیری، درمان و حتی قرنطینه).

۲. تهیه ماسک، دستکش و مواد ضدعفونی‌کننده توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و توزیع آن با هماهنگی یا همکاری کمیته امداد امام خمینی (ره) و سازمان‌های بهزیستی (به‌دلیل دسترسی به سامانه اطلاعاتی فقرا و محرومان) و سازمان‌های مردم‌نهاد در میان خانواده‌های ساکن در مناطق و محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها.

۳. استفاده از منابع و امکانات شهرداری‌ها و نیروهای مسلح جهت ضدعفونی و گندزدایی مستمر منازل، معابر، کارگاه‌های صنعتی و انبارها در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها. در این رابطه، می‌توان از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد و گروه‌های داوطلبانه نیز به‌صورت برنامه‌ریزی شده استفاده نمود.

۴. گسترش پوشش خدمات شهری به مناطق مسکونی خارج از محدوده خدمات‌رسانی شهرداری‌ها و نیز بهبود مدیریت پسماند در مناطق حاد و بحرانی شهری مانند بافت‌های فرسوده و محلات فقیرنشین. مطمئناً پاکسازی مناطق و محلات آلوده از زباله‌های شهری، نخاله‌های ساختمانی و... نقشی اساسی در افزایش بهداشت و ایمنی ساکنان این مناطق ایفا می‌کند.

۵. استقرار تیم‌های پزشکی تشخیص علائم کرونا در مبادی و نقاط پُررفت و آمد محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها با هدف شناسایی زودهنگام موارد مشکوک و ارجاع آنها به مراکز تشخیص درمان می‌تواند نقش مهمی در کنترل ویروس کرونا و جلوگیری از انتشار آن در میان ساکنان محلات فقیرنشین و سایر شهروندان ایفا نماید.

۶. استفاده از ظرفیت رسانه‌ای کشور جهت توجیه و ترغیب خانواده‌ها مبنی بر قرار دادن ماسک و دستکش‌های استفاده شده در کیسه‌های زباله جداگانه و انتقال آنها در ساعات مقرر به سطل‌های زباله داخل خیابان. افراد زباله‌گرد به‌دلیل ضعف آگاهی و از روی اضطرار با وجود هشدارهای فراوانی که از سوی مراجع مختلف نسبت به عدم زباله‌گردی در شرایط حاضر، کماکان در حال

جستجو در سطل‌های زباله در سطح کلان‌شهرهایی چون تهران هستند.

۷. با توجه به اینکه گروه‌های هدف این مطالعه افراد پُرخطر و دارای رفتارها با ریسک بالا هستند، خودمراقبتی و بهداشت فردی مکرر باید توسط نهادهای رسمی ذی‌ربط، سازمان‌های مردم‌نهاد و گروه‌های جهادی و داوطلبانه به آنها آموزش داده شود.

۸. مسئولین گرمخانه‌ها و سامان‌سراها لازم است حضور پزشک و ویزیت روزانه و بررسی سلامت مددجویان و مددکاران در مراکز نگهداری و همچنین اقدامات لازم درخصوص گندزدایی لباس‌ها، وسایل شخصی مددجویان را به‌صورت روزانه الزامی کنند.

۹. با توجه به اینکه گرمخانه‌ها و مراکز سامان‌دهی آسیب‌دیدگان اجتماعی از جمله مراکز مستعد برای شیوع و انتشار بیماری‌های مسری و عفونی به‌ویژه کروناست، ضروری است تمام گرمخانه‌ها و سامان‌سراها به امکانات و مواد ضدعفونی‌کننده تجهیز شوند.

۱۰. ضروری است شهرداری‌ها با همکاری نیروی انتظامی نسبت به شناسایی و جمع‌آوری و تحویل افراد آسیب‌پذیر و آسیب‌دیده (کارتن‌خواب‌ها، زباله‌گردها، کودکان کار و خیابان) به مجتمع‌ها، گرمخانه‌ها و سامان‌سراها اقدام نمایند. از این‌رو لازم است نهادهای مربوطه فرایند جمع‌آوری و سامان‌دهی اقشار آسیب‌پذیر را تسریع نمایند و همچنین فضای مناسب برای جداسازی و قرنطینه آنها به تفکیک گروه‌های خاص فراهم نمایند.

۱۱. پیشنهاد می‌شود سالن‌ها و اماکن ورزشی وزارت ورزش و جوانان و انبارها و سوله‌های سازمان مدیریت بحران به‌صورت موقت برای جمع‌آوری و سامان‌دهی افراد بی‌خانمان و کارتن‌خواب و نیز کاهش جمعیت گرمخانه‌ها در اختیار شهرداری‌ها و سازمان بهزیستی قرار گیرد تا از این طریق بتوان گروه‌های جمع‌آوری شده را با رعایت ملاحظات بهداشتی سامان‌دهی کرد.

۱۲. استفاده از ظرفیت سازمان امور اجتماعی کشور در سطح ملی و مدیر کل امور اجتماعی استانداری‌ها در سطح استان‌ها به‌منظور پیگیری، ایجاد هماهنگی و نظارت بر اجرای امور مربوط به حمایت از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر.

ب) اقدامات حمایتی و معیشتی

۱. پرهیز از ترویج رویکردهای خودمراقبتی صرف و استفاده هم‌زمان از ظرفیت‌های فرهنگی، نخبگانی و رسانه‌ای کشور جهت تقویت حس نوع‌دوستی و پذیرش مسئولیت اجتماعی در قبال اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر در برابر ویروس کرونا.

۲. پرداخت یارانه هدفمند به طبقات بی‌درآمد و کم‌درآمد با اولویت خانوارهای تحت نهادهای حمایتی، زنان سرپرست خانوار و افرادی که تحت پوشش بیمه‌های اجتماعی و درمانی نیستند.

۳. پرداخت کمک‌هزینه معیشتی به‌صورت تجمعی به سرپرستان خانوارهای کم‌درآمدی که تحت پوشش بیمه‌های اجتماعی و درمانی نیستند و به‌واسطه ابتلا به ویروس کرونا، به‌طور موقت از صحنه کار و فعالیت اقتصادی دور مانده‌اند.

۴. ایجاد و معرفی حسابی مشخص و متمرکز جهت جمع‌سپاری کمک‌های مردمی جهت پرداخت به نیازمندان و کارگران کم‌درآمدی که از کار بیکار شده و اندوخته خاصی هم جهت تأمین معیشت خانواده و مدیریت زندگی خود ندارند. این امر می‌تواند توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، بانک مرکزی، صداوسیما و قوه قضائیه زمینه‌سازی و تسهیل شود.

۵. استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد و خیریه‌ها جهت حمایت مادی و معنوی از اقشار ضعیف و گروه‌های آسیب‌پذیر به‌ویژه آن دسته از اقشاری که در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها ساکن هستند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بیماری‌های همه‌گیر مانند ویروس کرونا، فقرا و طبقات پایین و کم‌درآمد جامعه و اقشار آسیب‌پذیری چون کودکان کار و خیابان، افراد بی‌خانمان یا کارتن‌خواب‌ها، متکدیان و معتادین متجاهر را بیشتر از سایر افراد و طبقات تهدید می‌کنند. این طبقات به‌واسطه شرایط و محیط کار، سبک و محل زندگی و سایر عوامل توان و قدرت کمتری جهت مراقبت از خود در برابر بیماری دارند و در صورت ابتلا می‌توانند فرایند شیوع بیماری در سطح جامعه را تسریع نمایند. از این‌رو، نیازمند حمایت و تمهید اقدامات مراقبتی ویژه‌ای هستند. بر همین اساس، در این گزارش از طریق واکاوی شرایط و محیط زندگی افراد، راهکارها و اقدامات مختلفی در سطح پیشگیری و درمان از قبیل: توزیع رایگان ماسک، دستکش و ژل ضدعفونی‌کننده در میان اقشار نیازمند و آسیب‌پذیر، ضدعفونی نمودن معابر محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها، استقرار تیم‌های تشخیص ویروس کرونا در محلات و مناطق هدف، شناسایی و جمع‌آوری افراد آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر، تجهیز گرمخانه‌ها و سامان‌سراها به امکانات بهداشتی و در سطح حمایتی و معیشتی از قبیل: پرداخت یارانه، تجمیع کمک‌های معیشتی و استفاده از ظرفیت‌های مردمی جهت حمایت مادی و معنوی از این اقشار پیشنهاد شده است.

